

NALAZ VINDELIČKOG STATERA IZ VINKOVACA

UDK 903.9 (497.5) "639"
Primljeno/Received: 1997.12.12.
Prihvaćeno/Accepted: 1997.12.15.

Nives Majnarić-Pandžić
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
Odsjek za arheologiju
Filozofskog fakulteta
I. Lučića 3

Objavljuje se stater vindeličkog tipa koji je navodno nađen u Vinkovcima. Okolnosti pojave statera u prodaji čine podatak o nalazištu dosta uvjerljivim. Okvirno se očitavaju i prilike u kojima je ovaj stater mogao stići u Cibalae, najvjerojatnije iz sjeverne Italije.

Ključne riječi: vindelički stater, Vinkovci, kasni laten, počeci romanizacije, Cibalae

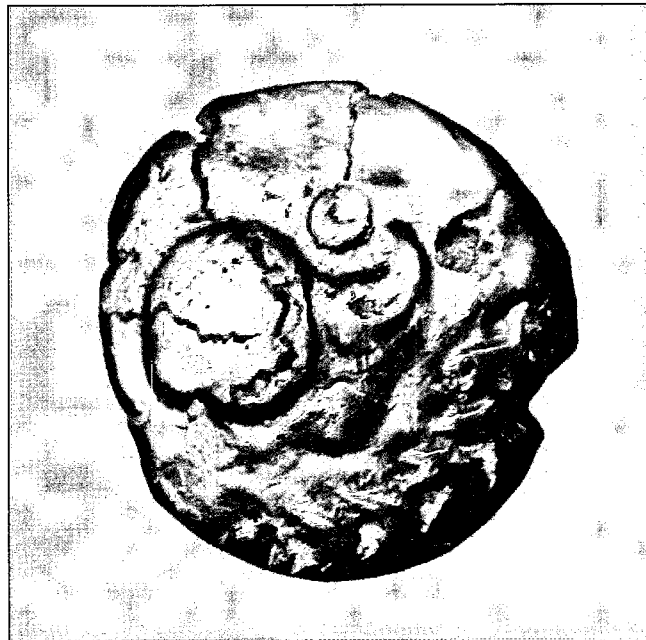
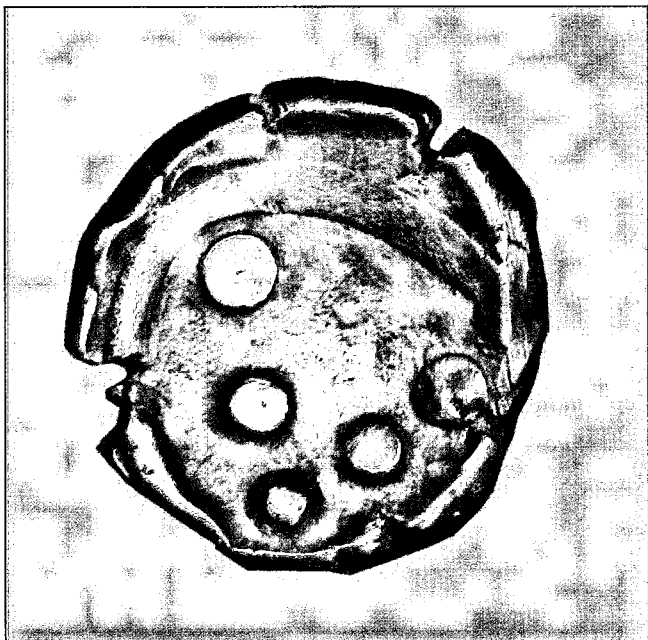
Prije nekoliko godina ponuđen je vinkovačkom zlataru na otkup lijepo sačuvan stater *Regenbogenschüsselchen* tipa (Sl. 1). Čovjek koji je novac donio na prodaju tvrdio je da ga je sam našao kopajući u svom vrtu. Taj čovjek nije skupljač ni novaca ni starina, kao takav bio bi svakako poznat u dobro povezanoj i maloj zajednici privatnih vinkovačkih skupljača i numizmatičara. Donositelj nije o samom novcu znao ništa, osim da je zlatan i da predstavlja time vrijednost, o tipu i pripadnosti novca keltskom novčarstvu nije imao pojma. Zlatar je novac otkupio ne znajući također o kakvom se tipu novca radi, a ime prodavatelja i mjesto nalaza u Vinkovcima nije zapamtio. Tek nakon nekog vremena pokazao je novac stručnjacima Gradskog muzeja u Vinkovcima, konkretno prof. Ivani Iskra-Janošić, vrlo aktivnom dugogodišnjem, i svima u Vinkovcima poznatom, istraživaču rimskih Cibala.¹

Lako je zamijetiti da zlatnik nije bio čišćen, jer ima naslage kalcita u svim šupljinama. To nas dodatno učvršćuje u mišljenju da novac nije bio kupljen na nekoj aukciji u novije vrijeme, jer bi za takvu priliku sigurno bio uređen, te da je doista vjerojatan podatak kako je iskopan u Vinkovcima kao arheološki nalaz i direktno prodan današnjem vlasniku.

Dobro sačuvan stater vindeličkog tipa ima samo na rubovima usjeka kojima se provjeravala kakvoća zlata. Stater je težak 7, 5 g, radius mu je 1, 2 cm, debljina pločice 0, 3 cm, a čistoća zlata 22-23 karata. Avers: ptičja glava na desno, naglašen kljun, dvije kuglice sa strane kljuna, jednostruki, vrlo plastični vijenac obuhvaća gotovo polovicu ruba (*Vogelkopfstater*); Revers: 6 piramidalno raspoređenih kuglica unutar torkvesa (šesta kuglica, smještena na dnu piramidalnog rasporeda sačuvana je samo u obrisu).

Radi se o tipu statera u obliku "dugine zdjelice" (tzv. *Regenbogenschüsselchen*) kakav je među ostalim tipovima vindeličkih statera odavno poznat iz velikih blaga-ostava keltskog novca Irsching i Gagers iz južne Bavorske. Obje su ostave otkrivene davno i više su puta predstavljane u literaturi uz definiciju tipova koje su sadržavale (Streber 1860, Forrer 1908, Behrens 1955, La Baume 1960). Ostava Irsching sadržavala je primarno oko 1000 vindeličkih statera, a Gagers 1500, no samo je mali broj tih nalaza sačuvan do naših dana. U obje su ostave, uz ostale tipove i varijante, sadržani i primjerci tipa kakav je vinkovački. Prema najstarijoj, Streberovoj klasifikaciji to je tip 26 njegove II grupe (Streber 1860). Najnoviju i najopsežniju podjelu i obradu keltskih

¹ Zahvaljujem prof. Ivani Iskra-Janošić što mi je prepustila nalaz na objavu i pribavila fotografije i podatke o nalazu od sadašnjeg vlasnika. Nadalje zahvaljujem prof. Zdenki Dukati iz Arheološkog muzeja u Zagrebu i mr. Hermini Goricke-Lukić iz Muzeja Slavonije u Osijeku. Obje su mi pomogle literaturom i vrlo korisnim savjetima.

Slika 1

novaca iz južne Njemačke nalazimo u djelu H. J. Kellnera, iz serije monografija koje predstavljaju rezultate istraživanja velikog keltskog - vindeličkog opiduma u Manchingu na Dunavu kod Ingolstadta, *Ausgrabungen in Manching* (Kellner 1989). Prema njegovoj klasifikaciji vinkovački stater pripada tipu II C (Kellner 1989, Typenübersicht 1).

Vindelički stateri *Regenbogenschüsselchen* tipa kovani su tijekom 1. st. pr. Kr., a kako su obje navedene goleme ostave, ali i neke kasnije nađene, locirane oko i u blizini opiduma Manching, s pravom se vezuju uz njegovu povijest (Krämer 1957, La Baume 1960, Kellner 1989). Da je kovnica vindeličkih statera bila sigurno u Manchingu svjedoče brojni nalazi glinenih pločica za lijevanje okruglih pločica pripremljenih za kovanje novca. Dosada je nađeno oko 140 ulomaka takvih glinenih pločica. Analiza tragova zlatnih kapljica (tzv. *reguli*) na površini takvih pločica svjedoči da su u Manchingu doista lijevani i kovani vindelički stateri (Kellner 1989, 9-11). Osim na vindeličkom području u južnoj Njemačkoj, stateri su bili u opticaju i u Švicarskoj. Da su novci morali biti kovani u velikim emisijama, svjedoče upravo goleme ostave oko Manchinga, koje su u ono vrijeme predstavljale neizmjereno bogatstvo, neki čak govore o "državnom blagu" ("*Staatsschatz*"). Zanimljiva je težinska ujednačenost tih statera u koju se sa svojih 7, 5 g uklapa i vinkovački primjerak. I u vindeličkome području, kao i u keltskome svijetu južne Panonije, za normalnu robnonovčanu djelatnost služili su srebrni novci (ili brončani), a zlato je moralo imati neku drugu namjenu. Kellner smatra

da je kovano za teauriranje (nešto kao današnja zlatna rezerva) ili za posvećivanje u raznim prilikama. Svakako, propašću Manchinga koja još nije konačno razjašnjena, ali se morala desiti najkasnije 15. g. pr. Kr. u vrijeme Druzovog i Tiberijevog "Alpskog pohoda", kovanje vindeličkih statera moralo je prestati. Ipak je zanimljivo da su se ti zlatnici, sada samo kao vrijednost, dugo zadržali u upotrebi, pa su se susretali i u najranijim rimskim logorima na Dunavu (Müller-Karpe 1977, 34-35).

Ovdje, naravno, ne možemo ulaziti u pitanje porijekla i uzora prema kojima su nastali vindelički stateri, o tome postoje različita mišljenja u literaturi, ali ih veliki broj numizmatičara povezuje s kovanjem statera u Boja (Forrer 1908, Hertlein 1918, Castelin 1985).

Iako je vinkovački stater usko povezan s vindeličkom proizvodnjom i treba ga pripisati nekoj južnonjemačkoj kovnici, ne bismo ga u Vinkovce mogli dovesti direktno iz tih krajeva. U međuprostoru, naime, nema uopće nalaza vindeličkih statera: ni u Austriji, ni Transdanubiji, ni u Sloveniji. Tu se susreću samo srebrni i zlatni novci Noričana i Boja, te drugi srebrni keltski tipovi (Kos 1977 s literaturom, Paulsen 1933, Pink 1939, Biró-Sey 1980). Nekoliko je "školjkastih" statera (*Muschelstater*) nađeno odavno u ostavi Lembergu kod Celja, ali oni nemaju, dakako, nikakve veze s vindeličkim novcima, nego pripadaju vrlo rasprostranjenom tipu Boja (Kos 1977, 124). I inače nema arheoloških dokaza da bi područje južne Panonije tijekom 1. st. pr. Kr. i na prijelazu u novu eru održavalo veze s gornjodunavskim keltskim svijetom.² Naš je stater, dakle, posve osamljen i

² U prvom je stoljeću došlo do spuštanja Boja u Mađarsku (sjevernu Transdanubiju), prodora Dačana na zapad u Karpatsko Podunavlje i manjih seoba unutar Panonije. Nekadašnje veze s gornjim Podunavljem, Švicarskom i Porajnjem posve su zamrle (Szabó 1971, 18-22).

izoliran nalaz u sredini koja je inače obilovala raznim tipovima lokalnih keltskih emisija, ponajčešće u srebru, ali i u bronci (Popović 1989). U tom svjetlu vindelički stater djeluje u Vinkovcima neuvjerljivo i nestvarno.

Za razumijevanje vinkovačkog nalaza važni su, međutim, pojedinačni nalazi vindeličkih statera u sjevernoitaljskim provincijama Vercelli, Lombardia i Piemont (Pautasso 1984). Među ostalim tipovima "duginih zdjelica" zastupljen je u Italiji i naš tip. Nađeno ih je oko 50 komada. Pautasso deklarira, dakako, te nalaze novcima transalpinskog podrijetla, a s obzirom da nisu bili nađeni u ostavama ili u naseljima, nego redovito u polju kao sporadični nalazi, podalje od tadašnjih glavnih komunikacija, a i u relativno malom broju, Pautasso ih objašnjava kao osobnu i izgublenu imovinu pojedinaca. Pautasso nadalje naglašava da nikada nisu nađene manje vrijednosti monete od statera, što također znači da u sjevernoj Italiji taj novac nije bio u redovitoj cirkulaciji. Iako se tako nađeni novci ne mogu bliže vremenski odrediti, Pautasso je sklon dataciji u drugu polovicu 1. st. pr. Kr. (Pautasso 1984, 299). Na našu žalost taj izvrsni poznavatelj keltskih novaca u Italiji ovu grupu vindeličkih statera iz sjeverne Italije smatra najenigmatičnijom i teško protumačivom grupom među inače bogatim nalazima italskih keltskih novaca.

Smatram da je vindelički stater stigao u Vinkovce najvjerojatnije iz sjeverne Italije, i to u kontekstu širih veza s južnom Panonijom koje su mnogostruko posvjedočene kako u pisanim izvorima, tako okvirno i arheološkim nalazima. Dakako, u vremenu s kraja 1. st. pr. Kr. i iz prvih decenija naše ere.

Kako je opće poznato, akvilejska je trgovina već zarana, a svakako od polovice 1. st. pr. Kr. bila usmjerena prema Noriku i zapadnoj Panoniji. O tome svjedoči import brončanog posuđa, iz Siska u prvom redu (Radnóti 1938, Hoffiller 1903-4), ali i dalje iz krajeva Savom na istok (Milošević 1980, 1987). Do Siska dopire, kao svjedočanstvo povezanosti s gornjim Italijom, i palmetasto oblikovana pojasna kopča, porijeklom također iz akvilejskog kruga (Werner 1979, Abb. 2, 9-10). Ključno mjesto u toj trgovini, kao i pri kasnijim pomicanjima vojnih rimskih trupa pripadalo je nesumnjivo Sisciji (Hoti 1992 sa skupljenim povijesnim podacima iz antičkih izvora). Tu nas u prvom redu zanima prodor rimskih trupa od Siscije prema Sirmiju savskom komunikacijom, kao i trasiranje savske vojne ceste namijenjene povezivanju dva glavna, Siscia-Sirmium, i više manjih vojnih uporišta. Slijedeći zaključke našeg najboljeg poznavatelja rimskih i predrimskih komunikacija (Bojanovski 1984), cesta Emona-Siscia-Sirmium bila

je, zbog njene izuzetne strateške važnosti izgrađena već za Augusta i Tiberija, a slijedila je većim dijelom trasu starog i uhodanog panonskog predrimskog puta. Tu je komunikaciju koristio Tiberije kao Augustov legat u borbama s Panonima u dva navrata, od 12. do 8. pr. Kr. i 6. do 9. n. e. za panonsko-ilirskog ustanka. Dakako da su ubrzo izgrađeni i odvojci, tj. poprečne ceste, od kojih nam je za Cibalae, koje su se i onako nalazile u zaleđu glavne komunikacije, sačuvan podatak da su se nalazile na putu iz Sirmija u Podravinu, preko Murse do Petovija (Bojanovski 1984, 228; Klemenc 1961, karta 1). Da je vojničke pokrete slijedila i trgovina, posve je jasno. Cibalae su, dakle, od najranijeg vremena bile u najvećoj blizini prometnica, ili uključene u živo kretanje rimskog ljudstva i roba kroz južnu Panoniju. Prisutnost trupa koje su nastupale kao osvajači u Augustovo, te kao pacifikatori u Tiberijevo doba, posvjedočena je u više slučajeva (Hoffiller 1911 i 1912; Milošević 1987). Noviji i rječiti nalaz otkriven je u Savi kod Sremske Rače, gdje brojni nalazi oružja i brončanog posuđa upućuju na boravak vojne posade već u rano 1. st. n. ere, a izvrsno sačuvana kompletna *teca vulneraria* govori o visokoj organizaciji boravka takvih trupa u još uvijek nemirnom ilirsko-panonskom okruženju (Milošević 1980).³

Osim u takvim vojničkim ostavštinama, sjevernoitaljske elemente nalazimo usvojene i među domorodačkim stanovnicima. U tom smislu govori inventar kasnolatenskih keltskih ratničkih grobova u Sotinu na Dunavu. Grobovi se mogu datirati u rano 1. st. n. ere, a ubrzo je u Sotinu bila zasnovana i vojna granična dunavska postaja *castellum Cornacum* (Majnarić-Pandžić 1972-73, T. I-III; Bulat 1969).

O prisutnosti brojnih trgovaca, obrtnika i romaniziranih stanovnika, te veterana u južnoj Panoniji svjedoči i Velej Paterkul izvještavajući o napadu pobunjenika na rimske trgovce i civile; to se dogodilo neposredno prije nego su panonsko-ilirski ustanici započeli opsadu utvrđenog Sirmija (Vel. II, 110, 4-5, citirano prema Šašel-Kos 1986, 183).

Cibalae, u to vrijeme staro keltsko-panonsko naselje proživljavalo je razdoblje rimskih osvajanja i rane romanizacije na svoj način. Ležeći na Bosutu i okrenuto posavskoj komunikaciji nalazilo se ujedno u neposrednoj blizini i u pozadini granice na Dunavu kod Sotina (Klemenc 1961). Ujedno, kako je već rečeno, kroz Cibalae prolazi unutrašnja poprečna komunikacija kroz Panoniju spajajući Savu i Dravu, odnosno Sirmij, Mursu i Petovij (Brunšmid 1902, Soproni 1980). Znamo doduše da su i Petovij i Sirmij u Tiberijevo doba bili važni i već konsolidirani centri romanizacije, ali ne znamo kada je točno izrađena njihova međusobna direktna komunikacija.

³ Postoji mogućnost da se uz ovaj lokalitet veže lokacija spominjane luke rječne flote Graio (Milošević 1980, 35). Inače je sjedište *Classis Flavia Pannonica* bilo u Taurunumu.

Ona je, ipak, najvjerojatnije bila uspostavljena već u predrimsko doba, uz rub teško prolaznog močvarnog područja *Hiulca Palus*. Cibalae su, nalazeći se na tako važnom geostrateškom i prometnom pravcu, najvjerojatnije imale već rano vojnu posadu, iako prema Brunšmidu tu ne možemo očekivati vojni logor (Brunšmid 1902, 126).

Da se život u Cibalama nastavio u kontinuitetu od vremena predrimskih, keltsko-panonskih naselja (Dimitrijević 1979, 144-146) dalje u organizirano ranoprovincijsko naselje, trgovište i proizvodni centar, pa konačno u grad - municipij, svjedoče malobrojni, ali ipak rječitiji arheološki nalazi. To su na primjer lončarske peći u kojima se uz posude u kasnolatskoj tradiciji proizvodila i provincijalna keramička roba (Šaranović-Svetek 1980, Iskra-Janošić 1993, 195).⁴

Sliku života u ranoprovincijalnim Cibalama upotpunjava i još neobjavljena ostava željeznog oruđa i oružja iz Vrtnog naselja. Uz tradicionalne kasnolatske oblike ostava sadrži i oblike kakvi su bili u upotrebi u ranoprovincijalnoj Panoniji. Kao najvažniji predmet u ostavi sačuvan je odlomljeni brončani držak, možda nekog simpula. Na njemu je žig s natpisom ABVDVS F(ecit) (Dimitrijević 1979, T. 19, 5; Majnarić-Pandžić 1996, 32-33, sl. 3). S. Dimitrijević je prvi objavio taj držak i ocijenio ga ostavštinom nekog rimskog vojnika augzilijarnih četa ili nekog keltskog domaćeg prvaka, a datirao ga je u prvu polovicu 1. st. n. e. (Dimitrijević 1977, 173). Tim tumačenjem posuda s drškom i žigom ABVDVS bila bi importirana iz neke sjevernoitalske radionice. Postoji ipak mogućnost da je bila izrađena u

jednoj ranoprovincijalnoj južnopanonskoj radionici (u Cibalama?) od pridošlog obrtnika. Ime ABVDVS (u Iaderu je zabilježena ABVDIA) često je u sjevernoj Italiji, a neki mu pripisuju i keltsko podrijetlo (Majnarić-Pandžić 1996, 33, bilj. 51). U svakom slučaju čini se da ovaj nalaz predstavlja najstarije osobno ime sačuvano iz Vinkovaca.

Odavno je također poznato da uvoz *terra sigillate* u južnu Panoniju počinje vrlo rano, u Augustovo i Tiberijevo doba. U svim značajnijim i istraživanim središtima posvjedočeni su takvi nalazi, od Emone preko Siscije, do Murse i Sirmija (Zabehlicky-Scheffenecker 1986, Gabler 1971). U Cibalama cirkulacija rimskog novca počinje s republikanskim kovovima, a carski novac s Augustom (Dimitrijević 1979, 183).

Poznato je nadalje da su nakon okončanog ilirsko-panonskog ustanka mnogi od domorodaca, a osobito opasni Breuci, bili unovačeni u augzilijarne čete (natpisi registriraju postojanje osam *cohortes Breucorum*). Neki su se od domaćih ljudi, odsluživši vojni rok, naselili kao veterani u svojim krajevima. U južnoj Panoniji i Posavini nađeno je, a nalazi se i dalje, više vojničkih diploma (Dorn 1984 s dotadašnjim popisom objavljenih diploma).⁵ Najstarije među njima potječu iz ranih šezdesetih godina naše ere. Stoga mi se čini da nije vjerojatno povezivanje vinkovačkog statera s nekim od tih veterana.

Čini mi se da bi vinkovački stater trebalo gledati kao zagubljeno vlasništvo nekoga tko je bio u dodiru s dotokom sjevernoitalskih proizvoda u južnopanonske krajeve na prijelazu era.

POPIS KRATICA

AAAH	- Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest	OA	- Opuscula Archaeologica, Zagreb
ARP	- The Archaeology of Roman Pannonia, Budapest-Kentucky 1980	OZ	- Osječki zbornik, Osijek
Diss. Pann.	- Dissertationes Pannonicae, Budapest	RGZM	- Römisch-germanisches Museum, Mainz
GCBI	- Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, Sarajevo	VHAD	- Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb
Izdanja HAD-a	- Izdanja Hrvatskog arheološkog društva	Vjesnik AMZ	- Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb

⁴ Vinkovci su arheološki potvrđeni kao važno središte keramičke proizvodnje tijekom vrlo dugog razdoblja: od kasnog latena dalje, za čitavog trajanja rimskih Cibala (Iskra -Janošić 1993).

⁵ Nedavno je u samoj blizini Slavenskog Broda pri zemljanim radovima otkrivena potpuno sačuvana rimska vojnička diploma; nalazi se na obradi kod prof. Jesenke Miškiv, kustosa Muzeja Brodskog Posavlja. Govori se da je za vrijeme Domovinskog rata nađena još jedna vojnička diploma na području Vukovara; za podatak zahvaljujem prof. Mireli Dalić.

POPIS LITERATURE

- Behrens 1955 G. Behrens, *Keltische Goldmünzen in der Sammlung der RGZM, Bilderhefte des RGZM*, Mainz
- Bíró-Sey 1980 K. Bíró-Sey, *Currency*, ARP 337-346
- Bojanovski 1984 I. Bojanovski, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji, IV - Rimska cesta Siscia. Sirmium i njena topografija*, GCBI 22, Sarajevo
- Brukner&Dautova-Ruševljan&Milošević 1987 O. Brukner&V. Dautova-Ruševljan&P. Milošević, *Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije*, Novi Sad
- Brunšmid 1902 J. Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae*, VHAD VI, 117-166
- Bulat 1969 M. Bulat, *Topographische Limesforschungen in Slavonien und in der Baranja*, OZ XII, 39-52
- Castelin 1985 K. Castelin, *Keltische Münzen*, Katalog der Sammlung des Schweizerischen Landesmuseums, Zürich
- Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Corolla Memoriae Josepho Brunšmid dicata, Vinkovci, 133-268
- Dorn 1984 A. Dorn, *Rimska vojnička diploma iz Negoslavaca*, Izdanja HAD-a 9, Zagreb, 165-174
- Egger 1984 M. Egger, *Beispiele keltischer Münzen aus Bayern*, Prähistorische Staatssammlung, München, 23-29
- Forrer 1908 R. Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande I-II*, Strassburg
- Gabler 1971 D. Gabler, *Die Eroberung Pannoniens im Spiegel der Sigillaten*, AAAH XXIII, 83-91
- Hertlein 1918 F. Hertlein, *Zur Abstammung der süddeutschen Regenbogenschüsselchen*, Germania II, 1, 4-8
- Hoffiller 1903-1904 V. Hoffiller, *Antikne brončane posude iz Hrvatske i Slavonije u Narodnom muzeju u Zagrebu*, VHAD VII, 98 i d.
- Hoffiller 1911 V. Hoffiller, *Oprema rimskog vojnika u prvo doba carstva*, VHAD XI, 145-240
- Hoffiller 1912 V. Hoffiller, *Oprema rimskog vojnika u prvo doba carstva (svršetak)*, VHAD XII, 16-123
- Hoti 1992 M. Hoti, *Sisak u antičkim izvorima*, OA 16, 117 i d.
- Iskra-Janošić 1993 I. Iskra-Janošić, *Keramičke radionice u urbanoj strukturi Cibala*, Izdanja HAD-a 16, 193-201
- Kellner 1989 H. J. Kellner, *Die Münzfunde in Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern*, Die Ausgrabungen in Manching, Bd. 12, Stuttgart
- Klemenc 1961 J. Klemenc, *Limes u Donjoj Panoniji*, Limes u Jugoslaviji I, Beograd, 5-34
- Korda 1961 J. Korda, *Tragom od Vukovara do Iloka s osobitim obzirom na Cibalae*, Limes u Jugoslaviji, Beograd, 59-65
- Kos 1977 P. Kos, *Keltski novci Slovenije*, Situla 18, Ljubljana
- Krämer 1957 W. Krämer, *Zu den Ausgrabungen in dem keltischen Oppidum von Manching 1955*, Germania 35, 1-2, 32-44
- La Baume 1960 P. La Baume, *Keltische Münzen*, ein Brevier, Braunschweig
- Lengyel-Radan 1980 A. Lengyel-G.T.B. Radan, *The Archaeology of Roman Pannonia*, Budapest-Kentucky
- Majnarić-Pandžić 1972-73 N. Majnarić-Pandžić, *Kasnatolatski keltski grobovi iz Sotina*, Vjesnik AMZ VI-VII, Zagreb, 55-74
- Majnarić-Pandžić 1996 N. Majnarić-Pandžić, *Cornacum (Sotin) and Cibalae (Vinkovci) as Examples of the Early Romanization of Late La Tène Communities in Southern Pannonia*, Kontakte längs der Bernsteinstrasse... in der Zeit um Christi Geburt, Kraków, 23-34
- Milošević 1980 P. Milošević, *Rimski nalazi u Savi kod Sremske Rače*, Starinar XXXI, Beograd, 35 i d.
- Milošević 1987 P. Milošević, *Naoružanje i oprema rimskog ratnika u doba osvajanja i konsolidacije doline Save*, Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije, Novi Sad, 13-24
- Mirković 1971 M. Mirković, *Sirmium - its History from the I Century A. D. do 582 A. D.*, SIRMIMUM, Archaeological Investigations in Sirmian Pannonia I, Beograd, 5-90
- Mócsy 1971 A. Mócsy, *Zur frühesten Besatzungsperiode in Pannonien*, AAAH XXIII, 41-46
- Müller-Karpe 1977 A. und M. Müller-Karpe, *Neue latènezeitliche Funde aus dem Heidetränk-Oppidum im Taunus*, Germania 55, 1-2, 33-63
- Paulsen 1933 P. Paulsen, *Die Münzprägung der Boier*, Leipzig-Wien
- Pautasso 1984 A. Pautasso, *Monnaies celtiques en Italie*, Keltische Numismatik und Archäologie, Kolloquium Keltische Numismatik, Würzburg, BAR Int. Ser. 200, 283 i d.
- Pink 1939 K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, Diss. Pann. II, 15, Budapest
- Polenz 1982 H. Polenz, *Münzen in latènezeitlichen Gräbern Mitteleuropas*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 47
- Popović 1987 P. Popović, *Novac Skordiska*, Beograd-Novi Sad
- Radnóti 1938 A. Radnóti, *Die Römischen Bronzegefäße von Pannonien*, Diss. Pann. II, 6, Budapest
- Soproni 1980 S. Soproni, *Roads (of Pannonia)*, ARP, 207 i d.
- Streber 1860 F. Streber, *Über die sogenannten Regenbogenschüsselchen*, Teil I, München
- Šzabó 1971 M. Šzabó, *Auf den Spuren der Kelten in Ungarn*, Budapest
- Šaranović-Svetek 1980 V. Šaranović-Svetek, *Atelier de potier du Haut Empire à Cibalae*, Starinar XXXI, Beograd, 17 i d.
- Šašel-Kos 1986 M. Šašel-Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranem in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana
- Werner 1979 J. Werner, *Aquileia-Velem-Hrazany*, palmettenförmige Gürtelschliessen aus pannonischen und boiischen Oppida, Spätes Keltentum zwischen Rom und Germanen, München, 157-163
- Zabehlicky-Scheffenecker 1986 S. Zabehlicky-Scheffenecker, *Einige Bemerkungen zur Verbreitung italischer Keramik*, Gomolava-Simpozijum, Ruma, 227-249

SUMMARY

A FIND OF A VINDELICI STATER FROM VINKOVCI

Key words: Vindelici Stater, Vinkovci, La Tène, Beginnings of Romanization, Cibalae

A jeweler in Vinkovci dealing in gold was offered a well preserved example of a stater of the "Rainbow cups" or *Regenbogenschüsselchen* type (Pl. 1). The man offering the coin for sale claimed that he himself had dug it up in his own garden. This man was neither a collector of coins nor antiquities, and he knew absolutely nothing about the coin he had found other than that it was golden and thus valuable. He did not know that the coin was Celtic. The goldsmith purchased the coin, also without the slightest idea about the type of coinage, and he did not remember or record the name of the finder or the site of discovery in Vinkovci. Only after quite a while, did he show the coin to Ivana Iskra-Janošić of the City Museum, but he kept the coin in his own possession.¹

It could easily be noted that the gold coin had not been cleaned, as there are calcite deposits in the hollows. This convinces me that the coin had not been bought at some auction in the recent period, as in that case it would certainly have been cleaned. The data indicating the coin had actually been dug up in Vinkovci and sold directly to the present-day owner seems quite dependable.

The well preserved stater of the Vindelici type has only small incisions on the edges, where gold was evidently removed to determine the purity. It weighs 7.5 g, the radius is 1.2 cm, the thickness 0.3 cm, made of 22-23 carat gold.

Obverse: a bird head to the right, with an emphasized beak, two balls to the side of the beak, a single wreath in high relief occupies almost half of the border (*Vogelkopfstater*) [Bird Head Stater];

Reverse: 6 balls in a pyramidal design within a torc (the sixth ball at the base of the pyramidal design has been preserved in outline).

The type has long been known from the major hoards of Vindelician staters found at Irsching and Gaggeres in southern Bavaria (Streber 1860, Forrer 1908, Behrens 1955, La Baume 1960). According to Streber, this type would be classified to group II, no. 26. In Kellner's new classification system, this would represent type II c (Kellner 1989, Typenübersicht 1).

Vindelici staters of the "Rainbow cups" or *Regenbogenschüsselchen* type were minted during the 1st century BC, and it is certain that the Manching oppidum was a mint (one of several?). Some 140 clay tablets for casting the blanks that were stamped as coins were discovered during excavations at Manching (Krämer 1957, Kellner 1989).

Traces of gold droplets (*reguli*) on the surface of the clay molds attest that Vindelici staters were both cast and minted at Manching (Kellner 1989, 9-11). The coins must have been minted in large emissions, as is shown by the large hoards of gold coins mentioned at the beginning of this text ("Staatsschätze" ?). The uniformity of weight of these staters is also interesting, and the Vinkovci stater fits into this with its 7.5 grams. And in the Vindelician region, as well as the Celtic world of south Pannonia, silver or bronze coins served for the normal trade and monetary activities, while gold coins must have had some other purpose.

It is significant that these gold coins remained in use, evidently for their gold value, for a long period, even after the fall of Manching, and they have also been discovered in the earliest Roman camps on the Upper Danube (Müller-Karpe 1977, 34-35).

Although the Vinkovci stater is closely related to the Vindelici products, and should be attributed to some southern German mint, it cannot have arrived directly in Vinkovci from these areas, as there are no finds whatsoever of such staters in the intervening areas. Only the silver and gold coinage of the Norici and Boii, and other Celtic types in silver, can be found (Paulsen 1933, Pink 1939, Kos 1977, Biró-Sey 1980). The coins from Lemberg near Celje are Boian *Muschelstater* (Kos 1977, 124). No archaeological proof otherwise exists for the southern Pannonian region retaining connections with the upper Danubian world in the 1st century BC.² The Vinkovci stater is thus an entirely solitary and isolated find in a context which otherwise abounded in various types of local Celtic emissions (Popović 1987). In light of this, the find of a Vindelici stater in Vinkovci seems unreal.

Individual finds of Vindelici staters from the northern Italian provinces of Vercelli, Piedmont, and Lombardy are important for understanding the find from Vinkovci. This type of "Bird head stater" or *Vogelkopfstater* is located among the nearly 50 finds of the "Rainbow cups" or *Regenbogenschüsselchen* type from this area (Pautasso 1984). In Italy these coins of trans-Alpine origin are also found sporadically, never in hoards or at settlements, even far away from the main routes of the period. Pautaso explained them as the lost personal property of individuals. As coins of lesser value than staters have never been found, it means the coinage was not in regular circulation. They are dated to the second half of the 1st century BC (Pautasso 1984, 299).

I consider that the Vindelici stater most probably arrived in Vinkovci from northern Italy in the context of broader connections of Italy with southern Pannonia, which

¹ I would like to thank Ivana Iskra-Janošić for allowing me to publish the find, and arranging for it to be photographed, as well as offering data acquired from the present owner. I would also like to thank Zdenka Dukat of the Archaeological Museum in Zagreb, and Hermina Görlicke-Lukić of the Museum of Slavonia in Osijek. Both of them helped me find reference material and gave very useful advice.

² The first century BC saw the Boii moving into present-day Hungary (northern Transdanubia), the penetration of the Dacians to the west into the Carpathian Danube basin, and minor migrations within Pannonia. The former connections with the upper Danube, Switzerland, and the Rhine valley declined totally (Szabó 1971, 18-22).

are attested both by written sources and several archaeological finds from the period at the end of the 1st century BC and in the first decades AD.

Brief examples of these Italian-Pannonian connections can be cited. They primarily consist of imports of bronze vessels to Sisak and further downriver on the Sava (Hoffiller 1903-4, Radnóti 1938, Milošević 1980 and 1987). Palmetto shaped belt buckles from the Aquileian circle arrived in Sisak (Werner 1979, Abb. 2, 9-10). A key role in this trade was occupied by Siscia (Hoti 1992, with gathered historical data from classical sources). According to our best knowledge of Roman and pre-Roman routes (Bojanovski 1984), the Emona-Siscia-Sirmium road was built as early as the reigns of Augustus and Tiberius because of its exceptional strategic importance. Transverse roads through southern Pannonia were built quite early, such as the one from Sirmium through Cibalae and Mursa to Poetovio (Bojanovski 1984; Klemenc 1961, map 1). The presence of troops, acting as conquerors in Augustus' reign and peacemakers in that of Tiberius, is known in several cases (Hoffiller 1911 and 1912, Milošević 1987). Other than in military remains, northern Italic elements adopted by the autochthonic population can also be found. This would include the inventory of late La Tène warrior graves at Sotin on the Danube, in the vicinity of the site where the *castellum Cornacum*, a Danube border fort, was established in the 1st century AD (Bulat 1969, Majnarić-Pandžić 1972-73).

Velleius Paterculus wrote of the attacks of Illyrian-Pannonian rebels against Roman merchants and civilians immediately prior to the siege of fortified Sirmium (Šašel Kos 1986, 183), at the beginning of the Illyrian-Pannonian War.

Cibalae, at this time an ancient Celtic-Pannonian settlement, survived the period of the Roman conquest and early Romanization in its own way. We have noted that the settlement lay on a transverse route between the Sava and the Drava, and that it was in the immediate hinterland of the Danubian *limes* at Cornacum. The settlement was

located on the dry western edge of the marshy area of *Hiulca Palus*, and because of this it was important strategically and for transport. Life continued at Cibalae in a perpetuity from the pre-Roman settlement onwards into an organized early Provincial settlement, market, and production center, particularly of pottery vessels (Dimitrijević 1979, 144-146, Šaranović-Svetek 1980, Iskra-Janošić 1993, 195).³

The image of life in early Provincial Cibalae is supplemented by a hoard of iron tools and weapons. In addition to traditional late La Tène forms, it contains forms such as were in use in early Provincial Pannonia. A fragmentary bronze handle from some vessel is interesting, with the stamp ABVDVS F(ecit). This could have been an import from northern Italy (Dimitrijević 1979, 173, Pl. 19, 5), but it cannot be excluded that in this period some travelling craftsman had manufactured such objects in southern Pannonia (N. Majnarić-Pandžić 1996, 33, n. 51). The name ABVDVS (ABVDIA has been noted in Iader) is common in northern Italy, and some attribute a Celtic origin to it.

It is known that the import of terra sigillata to southern Pannonia began very early on, in the Augustan and Tiberian reigns (Gabler 1971, Zabežlicky-Scheffenegger 1986). The circulation of Roman coinage in Cibalae began with Republican coins, and imperial coinage with Augustus (Dimitrijević 1979, 183).

The possibility that someone among the veterans settled around Cibalae had brought this coin with him seems unlikely to me, as the earliest of the military diplomas date only from the early sixties of the 1st century AD (Dorn 1984, with the then current list of published military diplomas).⁴

It seems, thus, that the Vindelici stater should be viewed as the lost property of someone who was in contact with the transport of northern Italic material to southern Pannonian regions at the turn of the millennia.

Translated by B. Smith-Demo

³ Vinkovci has been confirmed as an important center of pottery production throughout a very long period: from the late La Tène onwards, throughout the entire existence of Roman Cibalae (Iskra-Janošić 1993).

⁴ Recently, in the near vicinity of Slavonski Brod, a completely preserved Roman military diploma was discovered during agricultural work. The material is being analyzed by Jesenka Miškiv, the curator of the Museum of the Sava Basin in Slavonski Brod. I am grateful for the data. It is also rumoured that during the recent War of Independence, yet another military diploma was found in the Vukovar region. I would like to thank Mirela Dalić for this information.

